

Наталія Солонська

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
Відділ зарубіжної україніки Інституту книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ORCID: 0000-003-1444-9354
Email: solonska.n@ukr.net

БОРИС ОЛЕКСАНДРІВ: МОРАЛЬНА ТРАВМА ЗА РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ ТА ЇЇ ПОДОЛАННЯ У КАНАДІ

Анотація. Мета статті полягає у приверненні уваги вчених та громадськості до надзвичайно актуальної у сучасному суспільстві наукової проблеми, що потребує монографічного дослідження, глибокого історико-політологічного та філософського аналізу, розроблення теоретичних засад до проблеми моральної травми, спричиненої вимушеною еміграцією. Це питання частково розглянуто з точки зору проблеми морального травмування українців, які змушені були емігрувати до Канади після Другої світової війни, висвітлено конфлікт між конкретною особистістю та антигуманною етикою режиму радянської влади, між мораллю її соціальної системи й людини; що опинилася в ситуації кардинального морального вибору життя і грати, життя і заслання в концентраційні табори, а, скоріше, фізичне знуцання, навіть смерть. Проаналізовано ціну морального вибору, який призвів до внутрішньоособистісного конфлікту. Зроблено спробу дослідити сутність вище названої проблеми; реконструювати конфлікт протилежних моральних цінностей, відмінних точок зору на визначення цінності життя кожної окремої людини і розуміння цієї цінності на прикладі її долі, проаналізувати її соціологізацію, адаптацію в новому для неї чужому мовному середовищі, в Канаді, країні з толерантною ідеологією; переосмислення переселенцем морально-психологічних орієнтирів.

Зазначено, що проблема моральної травматизації емігрантів навіть в емігрантознавстві, науці інтердисциплінарній за своєю концепцією, об'єкт досліджень якої становить еміграція, «*homo emigrans* – один з антропологічних типів (аспектів людини), таких як *homo socialis*, *homo oeconomicus*, *homo religiosus*, *homo politicus*» залишається поки що поза увагою науковців. З огляду на те, що проблема моральної травматизації емігрантів є в науці відкритою і те, що емігрантознавство є інтердисциплінарною наукою, пропонується виділити в ньому самостійний науковий напрям моральне емігрантознавство.

Моральну травму, спричинену вимушеною еміграцією з батьківщини, в статті представлено на прикладі долі відомого в Канаді українського поета, перекладача, науковця, редактора Бориса Олександрова (справжнє прізвище Борис Олександрович Грибінський (21 липня 1921, місто Ружин, Житомирщина, – 21 грудня 1979, Торонто, автора п'яти поетичних збірок, гумористичних і сатиричних творів, які підписував псевдонімом Свирид Ломачка, статей, розкиданих по різних канадських україномовних періодичних виданнях. Разом із Ю. Стефанюком і В. Софроновим-Левицьким він став засновником Канадського об'єднання українських письменників «Слово», був головою торонтівського відділу, членом президії письменницької організації в Нью-Йорку, майже впродовж двадцяти років працював директором п'яти бібліотек м. Торонто.

Ключові слова: вимушена еміграція, моральне травмування українців-емігрантів, моральне емігрантознавство, чуже мовне середовище, Борис Олександрів (Свирид Ломачка).

Natalia Solonska

Ph.D. in History, Senior Research Associate,
Department of Foreign Ukrainian, Institute of Bibliology
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv

BORYS OLEKSANDRIV: MORAL TRAUMA IN THE SOVIET TIMES AND ITS OVERCOMING IN CANADA

Abstract. The purpose of the article to draw the attention of scientists and the public to an extremely relevant modern social and scientific problem that requires a monographic study, in-depth historical, political and philosophical analysis, development of theoretical foundations to the problem of moral trauma caused by forced

emigration. It examines the problem of moral trauma of Ukrainians who were forced to emigrate to Canada after World War II, highlights the conflict between the individual and the inhumane ethics of the Soviet regime, between the morals of its social system and man; who found herself in a situation of cardinal moral choice life and play, life and exile in concentration camps, but rather physical abuse, even death. The price of moral choice, which led to intrapersonal conflict, is analyzed. An attempt is made to explore the essence of the above problem; to reconstruct the conflict of opposing social morals, different points of view on determining the value of each

individual's life and understanding this value on the example of his destiny, to analyze its sociologization, adaptation in a new foreign language environment, in Canada, a country with tolerant ideology; rethinking of moral and psychological guidelines by the settler.

It is noted that the problem of moral trauma of emigrants, even in emigrant studies, an interdisciplinary science in its concept, the object of study of which is emigration, "homo emigrans – one of the anthropological types (human aspects), such as homo socialis, homo oeconomicus, homo religiosus, homo politicus" remains so far out of the attention of scientists. Given that the problem of moral trauma of emigrants is open in science and the fact that emigrant studies is an interdisciplinary science, it is proposed to allocate an independent scientific field – moral emigrant studies.

The moral trauma caused by forced emigration from the homeland is presented in the article on the example of the fate of the famous Ukrainian poet, translator, scientist, editor Borys Oleksandrov (real name – Borys Oleksandrovych Hrybinsky (July 21, 1921, Ruzhyn, Zhytomyr region, December 21, 1979, Toronto, the author of five poetry collections, humorous and satirical works, signed under the pseudonym Svirid Lomachka, articles scattered in various Canadian Ukrainian-language periodicals, and together with Yu. Slovo was the head of its Toronto branch, a member of the presidium of the New York Writers' Organization, and for almost twenty years the director of five Toronto libraries.

Keywords: *forced emigration, moral trauma of Ukrainian emigrants, moral emigration studies, foreign language environment, Borys Oleksandriv (Svirid Lomachka).*

Постановка проблеми. У статті пропонується розглянути один із випадків доволі складної, потребує делікатного підходу, проблеми, а саме моральної травматизації українців, які підпали під вимушену еміграцію з рідної батьківщини; висвітлити конфлікт між конкретною особистістю та антигуманною етикою режиму радянської влади, між тоталітарної мораллю її соціальної системи й людини; що опинилася в ситуації кардинального вибору життя і грати, або заслання в концентраційний табір, а, скоріше, фізичне знущання, навіть смерть. Здійснено спробу простежити конфлікт власного «я», національної свідомості з оточуючою радянською дійсністю («неправдива країна»), яка обернулася до молодшої людини («правдива людина») злом і несправедливістю: руйнацію моральних ідеалів, вихованих у родині, в школі; відчуття внутрішньої духовної дегармонізації; штучного негативного впливу на особистий моральний потенціал людини і загрозу його зменшення; відбити конфлікт антагоністичних суспільних моральних цінностей, відмінних точок зору на визначення цінності життя кожної людини; проаналізувати соціологізацію, адаптацію переселенця в новому для нього чужому мовному середовищі, в іншій країні (Канада).

На превеликий жаль, вимушена еміграція через неможливість проживати на батьківщині, оскільки перебування на її території означає приректи себе і членів своєї родини не просто на фізичні та моральні страждання, а нерідко й на тотальний фінал (яскравий приклад сьогодення, спричинений антигуманною політикою урядів деяких країн).

Отже, життя однієї людини, що вступила в конфлікт із ідеологічною системою радянсько періоду

в минулому столітті є відбиттям долі не тільки десятків тисяч переселенців з України післявоєнної (третьої) хвилі еміграції до Канади, а й тотожна характеру морального травмування, тотальному знеціненню життя сучасних біженців з інших країн.

Зазначену проблему представлено на прикладі життя одного з десятків тисяч емігрантів, на долі відомого в Канаді українського поета, перекладача, науковця, редактора, директора бібліотеки – Бориса Олександрова (справжнє прізвище Борис Олександрович Грибінський (21 липня 1921 – 21 грудня 1979)). Він автор п'яти поетичних збірок, гумористичних і сатиричних творів, які підписував псевдонімом Свирид Ломачка. Разом із Ю. Стефаніком і В. Софроновим-Левицьким став засновником Канадського об'єднання українських письменників «Слово», був головою його торонтівського відділу, членом президії письменницької організації в Нью-Йорку. Закінчив бібліотечне відділення Торонтського університету. Впродовж своєї творчої діяльності Борис Олександрів був редактором двох газет в Україні; співпрацював з цілою низкою видавництв («напр.: Вид-во Миколи Денисюка літературно-мистецький журнал «Звено» (Інсбрук), змішаний тип альманаху «Дзвін» (Зальцбург) Австрія), був журналістом, редактором газет «Промінь», «Наш Шлях» (Зальцбург) і співредактором таких видань, як «Промінь», «Літаври», «Нові дні»; головним редактором журналу «Молода Україна», співробітником газети «Новий шлях» і журналу «Сучасність». У повоєнному літературно-мистецькому журналі «Літаври». Десятки текстів поета покладено на ноти, що стали піснями. До віршів Б. Олександрова писали музику такі композитори, як Г. Китастий, Ф. Евсевський, В. Годзяцький, В. Шуть, Р. Бородієвич та ін. [8].

Мета пропонованої статті: проаналізувати сутність моральної травми, завданої особистості вимушеною еміграцією; вплив такого типу травматизації на подальший життєвий шлях переселенця, відповідальність за нанесену людині моральну шкоду, можливість чи неможливість її відшкодування; звернути увагу науковців на необхідність глибшого дослідження морального травмування людини у разі вимушеної чи примусової еміграції, зробити спробу дати визначення цій дефініції.

Аналіз досліджень. Моральні травми, що може зазнати людина, численні та різноманітні: від особистих образ на побутовому рівні до сильних, непоправних ударів долі. Порушуваної проблеми науковці торкаються в таких галузях наук, як: аксіологія, антропологія, історія етики та культури, слов'янська емігрантологія, моральна філософія, соціальна філософія, соціокомунікативістика, політологія, психологія, релігієзнавство, медична група наук, юриспруденція (кримінальна відповідальність) тощо.

Моральне травмування як категорія досліджується під різними кутами зору. Це праці з історії психології про мораль; праці, де аналізуються моральна шкода і компенсація за завдані нею страждання; з погляду етичної думки вивчаються проблеми філософії моралі; мораль і право у філософії; вибудовуються концепції теорії моралі в контексті етики духовності; виділено в окрему дисципліну моральну філософію; визначається оцінка протиморальних злочинів у кримінальному праві України; морального зла, завданого конкретній особі соціальною системою країни постійного проживання як проблеми історії етики і культури та багато ін. Але цілеспрямований аналіз морального травмування емігрантів (хоча Н. С. Хрустальова і не концентрує свою увагу саме на вимушеній еміграції) нам удалося виявити тільки в статті «Переживание психической травмы и печали в условиях эмиграции» [10]. На думку науковця, моральна травма продовжує існувати й в умовах імміграції, оскільки вона завжди є джерелом страху [10, с. 253].

Запропонована стаття ґрунтується на аналізі результатів опублікованих у зарубіжних та вітчизняних виданнях досліджень літературознавців, літературних критиків поетичної творчості Б. Олександрова. Це, зокрема: І. Боднарук, В. Боровий, Віра Ворскла, М. Гарасевич, Ю. Герич, В. Жила, А. Зборовський, І. Качуровський (Хв. Чичка), Ю. Клен, Ю. Клиновий, А. Коломиець, Ю. Копач, А. Левітський, Л. Луців, В. Скорупський, Яр. Славутич, Наталя Спольська-Томцьо, Ю. Шевельов (Шерех, Гр. Шевчук), А. Юриняк, М. Француженко-Вірний, Ганна Черінь; В. Базилевський, І. Накашидзе, Ф. Погребенник, М. Слабошпицький, Л. Череватенко. За хронологією публікацій: 1946 (2), 1951, 1966, 1970, 1971 (2), 1973, 1974, 1980 (3), 1981 (2), 1983 (2), 1992 (3), 1993, 1996, 1998, 2004, 2005, 2007, 2012, 2015.

У відомостях про життєвий шлях поета ми покладаємося і на співробітників Ружинської центральної бібліотеки, які підготували й провели літературну годину, присвячену 100-річчю від дня народження їх земляка «Також самотній і окремий ... Борис Олександрів». Не піддаємо сумніву достовірність інформації, оприлюдненої очільником Ружинського селищного осередку «Просвіти» В. Митюком [8].

Виклад основного матеріалу. Слово «травма» походить від грецького трайμα «рана». Цей термін традиційно використовується як медичний. В його поняття вкладається уявлення про фізичне пошкодження живої тканини під впливом зовнішніх чинників.

Моральна травма – явище антигуманне, насильницьке, несправедливе по відношенню до індивідууму, що спричинює внутрішньоособистісний конфлікт, руйнацію духовних ідеалів, зміну світогляду, низку конфліктних ситуацій у житті; часто непоправні душевні втрати; зміну морально-ціннісних вартостей, пригніченість від неможливості реалізувати природний потенціал особистості тощо. До моральних травм, викликаних вимушеною еміграцією, належать: розлучення з вітчизною, почуття провини перед залишеними рідними, друзями, ностальгія, болісна адаптація в новому соціокомунікаційному середовищі, нагальна необхідність вивчення чужої мови і повсякденного офіційного користування нею, несприйняття, інколи й вороже, зневажливе, оточуючим соціумом до національної культури переселенця, неможливість працевлаштування за професією (її не затребуваність), погані побутові умови, постійне недоїдання і навіть голодування, приниження від неможливості протистояти приниженню, нездатність захистити свою гідність та ін. Ці проблеми часто спричинюють людині нестерпні страждання. Вони позначаються на подальшому шляху іммігранта та його пристосуванні в новій країні проживання, реалізації інтелектуального потенціалу, що могло б принести користь і країні проживання.

Борис та його батько, Олександр Зосимович Грибінський, належали до третьої хвилі української еміграції, що пішла після Другої світової війни, коли Україну змушені були залишати ті, хто не міг сподіватися на справедливість і розважливість радянської влади, принципово не уявляли свого подальшого співіснування з комуністичною системою, мали іншу точку зору на моральні цінності, іншу моральну орієнтацію, тобто – існував морально-психологічний конфлікт людини з існуючою в імперській країні системою неприємних для неї моральних засад.

Мала батьківщина Бориса Грибінського – містечко Ружин, що на річці Роставиці (Житомирщина). Його батька, Олександра Зосимовича, статистика (за іншими джерелами бухгалтера) Ружинського райфінвідділу, 2 березня 1938 р., за чийсь доносом було заарештовано

органами НКВД. Два роки Олександр Зосимович перебував за ґратами, під слідством. Від подальших фізичних і моральних страждань його врятував арешт М. Єжова. 28 січня 1940 р. ружинського бухгалтера, який не очорнив жодного з містян, було випущено на волю, а справу щодо нього припинено. Арешт батька перша травматична подія в житті сина; перша руйнація ідеалів і основ шкільного радянського виховання; перший моральний конфлікт юнака з радянською дійсністю. Попри численні негаразди, йому все-таки вдалося поступити до Київського педагогічного інституту (про Київський університет не йшлося з огляду на неблагонадійну репутацію родини). Це була друга травматична подія в житті Бориса, другий моральний конфлікт з існуючою системою. Інститут він не закінчив. Страшним ударом, руйнацією життєвих планів для всіх оточуючих став початок Другої світової війни. Ще одна травматична ситуація, і у кожного в тій війні вона була своя.

Обох чоловіків Грибінських, вважали неблагонадійними і «підірвана» репутація для старшого з них стала відмовою призватися на службу у лави радянської армії. Це ще один удар долі, до якого Борис не був підготовлений морально. Евакуюватися цілою родиною, разом з мамою і сестрами, не змогли через відсутність засобів пересування (як більшість простих людей) і опинилися на окупованій гітлерівцями території.

Борис Грибінський займався учительською та журналістською діяльністю, працював у літературному додатку до газети «Українське слово», в газеті «Літаври», редагованій Оленою Телігою, був головним редактором щотижневої україномовної газети «Козятинський вісник у Ружині» («Ружинський вісник»), що виходила з 1942 р. – до березня 1943 р. [4]. Тижневик літератури і мистецтва (недільне видання газети «Українське слово») «Літаври» спочатку видався в м. Житомир (№ 115) (тоді й міг співробітничати з її редакцією Б. Олександрів), потім у Києві. У виданні №3 О. Ольжич прозорливо надрукував твір: «Ми вийдем жорстоке зустріти»... Всі редактори та автори «Літаврів», як невдовзі показали події, стали «жертвами розп'ятих днів» [7]. Надалі важкі дні чекали на батька і сина Грибінських. У 1944 р. обидва виїжджають з України. Вдома залишаються мати Анастасія та сестри. Дорога була важкою, через Польщу, Чехословаччину до Австрії, у табір для переміщених осіб. Потім Зальцбург, де Борис стає редактором періодичних видань «Промінь», «Наш шлях», а також, щоб мати шматок хліба, працює різноробочим, вантажником і т. д. В 1948 р. разом із батьком переїжджає до Канади.

У 1950 р. Борис одружився зі Світлою Вакуловською, з часом – відомою україномовною канадською поеткою (псевдонім – Світлана Кузьменко). Йому пощастило в сімейному житті. Подружжя жило дружно і виховало двох достойних синів [2]. Кепкуючи з себе (з якою ж гіркою!) та узагальнюючи тодішню ситуацію, Б. Олександрів у

«Моїй біографії» напише про себе, як про: «публіциста і філософа, недобитка тоталітарних режимів» [4, с. 9–20].

Б. Олександрів почав друкуватися в 1938 р. в житомирській обласній пресі, а свою першу поетичну збірку «Мої дні» видав у 1946 р., у Зальцбурзі. На неї позитивно відгукнулися Юрій Клен, Авенарій Коломієць, Гр. Шевчук (Ю. Шевельов (Ю. Шерех)) та ін. В. Базилевський через багато років, аналізуючи його творчість, простежує вплив на поета учителів М. Рильського, В. Сосюри, Є. Плужника [1]. Наступні збірки Б. Олександрів з'явилися після тривалої перерви (по суті, через 20 років). Це «Туга за сонцем» (Торонто, 1967) і «Колокруг» (Торонто, 1972), що наполовину складаються з перекладів, «Камінний берег» (Нью-Йорк - Торонто, 1975). Аналізуючи збірку «Колокруг» А. Юриняк пише, що вона «являє собою мистецький осяг тої міри, що вже сьогодні забезпечує творцеві нетлінне ім'я і позицію в українській ліричній поезії» [Юриняк А. Критичним пером («Туга за сонцем» Бориса Олександрова). Лос-Анжелес, Каліфорнія, 1974. С. 115–119].

У багатьох відгуках на творчий доробок Б. Олександрова простежується одна спільна думка рецензентів: його поезія пронизана песимізмом, приреченістю; закидають йому закарбовану у віршах печаль, журбу. Утім, песимізм, приреченість, яку відчуває читач у віршах Б. Олександрова, на нашу думку, це не властивість його характеру. Як зазначають знайомі та друзі, що добре знали Б. Олександрова, зазначаючи те, що він був людиною дуже контактною, веселою, лагідною в спілкуванні, постійно жартував. Моральна травма через неможливість хоч би ще раз побачити рідну домівку, страх за своїх близьких, що залишилися у радянській Україні – все життя ярили душу поета [5; 6]. І у віршах він був самим собою, з відкритою душею, неприхованим болем, з моральною раною, спричиненою вимушеною еміграцією, що трансформувалася в поезії, звучала її рефреном, прийняла форму поетичних, а також гумористичних образів.

Б. Олександрів відомий у Канаді і як гуморист та сатирик. У цьому жанрі він друкувався під псевдонімом Свирид Ломачка. Вийшли друком його книги: «Свирид Ломачка в Канаді» (Торонто, 1953) та «Любов до ближнього» (Нью-Йорк — Торонто, 1961). «Свирид Ломачка належить до великих гумористів ... в умінні знайти і під певним кутом віддзеркалити кривизни доколїшньої дійсності, полягає, на нашу думку, секрет Ломаччиної генільності» [13, с. 3].

Крім поетичної творчості, гумористичних замальовок, Б. Олександрів активно друкувався у пресі з науковими статтями, рецензіями, зокрема, опублікував дослідження ««Слово о полку Ігоревім» – пам'ятник староукраїнської літератури» (Торонто, 1960). У «Молодій Україні» (березень 1961, №79, с. 35) надруковано наукову статтю «Тарас Шевченко і його «Послання». Б. Олександрів, аналізуючи твір акцентує на тому, що цей літературний шедевр

належить до найважливіших здобутків Шевченка. Наголошує, що Т. Шевченко «закінчує свій винятковий твір оптимістичними нотками».

Вагомий внесок Б. Олександрова присутній і в перекладацькій діяльності. Він переклав чимало «поетичних і прозових творів з англійської, французької, чеської, білоруської, російської та ін. мов. Окремим виданням опублікував у своєму перекладі збірку віршів А. Ахматової «Реквієм» (1973). Він є одним із трьох (поруч з І. Костецьким та В. Вовк) перекладачів великої антології квебекських поетів «Поезія/Квебек» (1972)». Б. Олександрів був одним із упорядників «Книги мистців і діячів української культури, учасників Першої зустрічі українських мистців Америки й Канади з громадянством у дні 3–5 липня 1954» (Торонто : [б. в.], 1954 (Друк. оо. Василіян)) та упорядником і співредактором інших видань; на громадських засадах виконував обов'язки редактора журналу-місячника ОДУМУ «Молода Україна» в 1951–1955, 1957–1961 рр. [3]. З творчим доробком Б. Олександрова можна ознайомитися в таких номерах журналу «Молода Україна», як: 1961: Ч. 79, 8485, 94, 98; 1965: Ч. 130; 1966: Ч. 136.

Поетичною творчістю, редакторськими справами Б. Олександрів займався в позаробочий час, безоплатно. Працював на різних роботах, адже треба було годувати сім'ю. Спонсорів ніколи не мав. Після двадцяти років проживання в Канаді нарешті, як підкреслюють його біографи, наважився вступити на бібліотечне відділення Торонтського університету і закінчив його. На жаль, інформація про те, що він був директором п'яти бібліотек м. Торонто лише передається зі статті в статтю як констатуюча. Досліджень із цієї теми поки що немає. Б. Олександрів працював у районі Лонг-Бренч (колишній муніципалітет на південно-заході міста). Log Branch Public Library припинила свою роботу в 2005 р. Отже, всі матеріали, які стосуються майже двадцятирічної бібліотечної діяльності Б. Олександрова, зберігаються в одному з торонтських архівів і чекають на подальше дослідження, як і його редакторська, перекладацька діяльність.

Поетові передчуття 1969 року вилилися у такі рядки: «А я вже став на ту лиху межу, / Яку мені накреслено зарання; «Не ступити на стьожки доріг, / Що у мареві куряться злотно. / Буде грудень, і мряка, і сніг...» [5]. 31.05.1979, за півроку до своєї загибелі, поет напише: «І не було ніде йому спокою. / Весь білий світ здавався чорним сном. / І ось тепер – цей камінь над тобою, / Над гробівцем, що вкрився бур'яном. / Цей хрест. І напис. Просто. Все до теми. / Ця вічна пам'ять – брама в забуття. / А він лежить – самотній і окремих, / Цілком такий, як був і за життя». Можливо, Б. Олександрів хотів піти з життя, як Петрарка, що «так і вмер в сутані, за столом, / На книгу віршів голову поклавши» (липень, 1974) [5; 14]. Однак сталося інакше. У грудні 1979 р., в

передріздвяний вечір, Борис Олександрів розвозив святкові подарунки співробітникам своїх бібліотек. Коли сідав у машину, його на смерть збив п'яний водій проїжджаючого авто... [9]. Подія вразила і морально боляче травмувала українську інтелігенцію Канади, про що, зокрема, свідчать некрологи, листи співчуття, надруковані в іммігрантських виданнях.

«Правдивий чоловік» з «неправдивої країни» похований у Торонто, на цвинтарі Park Lawn, поруч зі своїм батьком. Пам'ятним знаком над могилою, як зазначав Л. Череватенко, став скромний надгробок [11; 12].

Висновок. Простежено зростання проблеми морального травмування українців, які потрапили під вимушену еміграцію, на прикладі життєдіяльності Бориса Олександрова. Проаналізовано через призму його поетичної творчості індивідуальні особливості потерпілої, морально травмованої людини. Порушено питання про моральну відповідальність, засудження громадськістю за завдання моральної шкоди кожному з членів суспільства, оскільки це можна прирівняти до певної шкоди життю людини.

Оскільки дослідження проблеми моральної травми емігрантів є в науці відкритою, запропоновано в емігрантознавстві, інтердисциплінарній науці, започаткувати самостійний науковий напрям: моральне емігрантознавство, яке потребуватиме залучення цілої низки гуманітарних наук і дасть можливість відтворювати об'єктивні неупереджені картини вимушеної еміграції. Віддаючи належне глибоким літературознавчим працям, в яких висвітлено поетичний доробок Бориса Олександрова, наголошено на необхідності дослідження його творчого доробку: молодосліджену журналістську, редакторську, наукову, перекладацьку, бібліотечну діяльність, роботу з книгою, з формуванням фонду, з читачем, епістолярну спадщину та ін., що становлять безперечний інтерес для гуманітарних дисциплін.

1. Базилевський В. «Борис Олександрів (1921-1979). «Радість у журбі, тепло у смутку». *Слово*, 2012. 29. 12.

2. Вірний М. Борис Олександрів. До 70-річчя з дня народження поета (1921-1979). *Сучасність*, 1991. Ч. 7/8. С. 199–204.

3. Гринько М. О. Молода Україна. *Енциклопедія Сучасної України* : електронна версія [веб-сайт]. Київ, 2006.

URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=69017

4. Курилишин К. М. Козятинська газета в Ружині. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія [веб-сайт]. Київ, 2006. URL

: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=8031

5. Олександрів-Грибінський Б. 100 поезій: вибрана лірика (1943-1979); упорядкувала С. Кузьменко; автор післямови та редактор Л. Череватенко. Київ: Юніверс, 2003. 152 с.

6. Олександрів-Грибінський Б. Чужі пісні у відгомоні власному: переклади (1940-1979); упорядкувала С. Кузьменко. Київ: Юніверс, 2006. 136 с.

7. Ситник М. Кров на квітах (Пам'яті Олени Теліги, Івана Рогача і Івана Ірлявського, розстріляних в лютому 1942 р.). Орлик. Берхтесгаден, 1948. Число 2 (лютий).

8. 100 років від дня народження видатного українського письменника в діаспорі Бориса Олександрова. URL: <https://ruzhynska-gromada.gov.ua/news/1626870067/> (за Г. Махоріним, М. Слабошпицьким

9. Французенко-Вірний М. Борис Олександрів. Заокеанські письменники України. Київ: Смолоскип, 2015. С. 147–162.

10. Хрусталева Н. С. Переживание психической травмы и печали в условиях эмиграции. Вестник Санкт-Петербургского университета. 2010. Вип. 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perezhivanie-psihicheskoy-travmy-i-pechali-v-usloviyah-emigratsii>

11. Череватенко Л. Вірю в сонце, і води, і зорі... Дніпро, 1990. №9. С. 99101.

12. Череватенко Л. „Я над буряним краєм літаю вітрами, і палає душа моя месним вогнем...” Дніпро, 1996. №9/10. С. 41–43.

13. Чичка Х. Професор Свирид Ломачка і сучасна українська гумористика. Свирид Ломачка в Канаді. Фейлетони. Торонто, 1951. С. 3–6.

References

1. Bazylevskiy V. (2012). «Borys Oleksandriv (1921–1979). «Radist u zhurbi, teplo u smutku» [Bazilevsky V. "Boris Alexandrov (1921–1979). "Joy in sorrow, warmth in sorrow"]. Slovo. 29. 12. (in Ukrainian).

2. Virnyi M. (1991). Borys Oleksandriv. Do 70-rychchia z dnia narodzhennia poeta (1921–1979) [Boris Alexandrov. To the 70th anniversary of the poet's birth (1921–1979)]. Suchasnist. Ch. 7/8. P. 199–204. (in Ukrainian).

3. Hrynko M. O. (2006). Moloda Ukraina [Young Ukraine]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia [web-sait]. Kyiv. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=69017 (in Ukrainian).

4. Kurylyshyn K. M. (2006). Koziatynska hazeta v Ruzhyni [Koziatyn newspaper in Ruzhyn]. Entsyklopediia Cuchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia

[web-sait]. Kyiv. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=8031 (in Ukrainian).

5. Oleksandriv-Hrybinskyi B. (2003). 100 poezii: vybrana liryka (1943–1979) [100 poems: selected lyrics (1943–1979)] / uporiad. S. Kuzmenko; avtor pisliamovy ta redaktor L. Cherevatenko. Kyiv: Yunivers. 152 p. (in Ukrainian).

6. Oleksandriv-Hrybinskyi B. (2006). Chuzhi pisni – u vidhomoni vlasnomu: pereklady (1940–1979) [Stranger songs in their own echo: translations (1940–1979)]; uporiad. S. Kuzmenko. Kyiv: Yunivers. 136 p. (in Ukrainian).

7. Sytnyk M. (1948). Krov na kvitakh (Pamiati Oleny Telihy, Ivana Rohacha i Ivana Irlivskoho, rozstrilianykh v liutomu 1942 r.) [Blood on flowers (In memory of Elena Teliga, Ivan Rogach and Ivan Irlivsky, shot in February 1942)]. Orlyk. Berkhteshaden Ch. 2 (liutyi). (in Ukrainian).

8. 100 rokiv vid dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho pysmennyka v diaspori Borysa Oleksandriva [100 years since the birth of the outstanding Ukrainian writer in the diaspora Borys Oleksandrov]. (2021). URL: <https://ruzhynska-gromada.gov.ua/news/1626870067/> (in Ukrainian).

9. Frantsuzhenko-Virnyi M. (2015). Borys Oleksandriv [Boris Alexandrov]. Zaokeanski pysmennyky Ukrainy. Kyiv: Smoloskyp. P. 147–162]. (in Ukrainian).

10. Khrustaleva N. S. (2010). Perezhyvanye psykhycheskoi travmy y pechaly v usloviakh emyhratsyy [Experiencing mental trauma and sadness in the conditions of emigration]. Vestnyk Sankt-Peterburhskoho unyversyteta. Vyp. 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perezhivanie-psihicheskoy-travmy-i-pechali-v-usloviyah-emigratsii> (in Russian).

11. Cherevatenko L. (1990). Viriu v sontse, i vody, i zori... [I believe in the sun, and water, and stars ...]. Dnipro, 1990. №9. P. 99–101. (in Ukrainian).

12. Cherevatenko L. (1996). „Ya nad burianym kraiem litaiu vitramy, i palaie dusha moia mesnym vohnem”...[“I fly over the stormy land with winds, and my soul burns with local fire ...”]. Dnipro, 1996. №9/10. P. 41–43. (in Ukrainian).

13. Chychka Kh. (1951). Profesor Svyyrd Lomachka i suchasna ukrainska humorystyka [Professor Svirid Lomachka and modern Ukrainian humor]. Svyyrd Lomachka v Kanadi. Toronto. P. 3–6. (in Ukrainian).